

УДК 354.32

А. І. Лівінський,
к. с. х. н., доцент, Одеський державний аграрний університет

ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ У СУЧАСНІЙ РЕНОВАЦІЇ АГРАРНОГО ВИРОБНИЦТВА

A. Livinskiy,
Ph.D., docent, Odessa State Agrarian University

STATE ADMINISTRATION IN THE MODERN RENOVATION OF AGRARIAN PRODUCTION

Розвиток агробізнесу в Україні перебуває в процесі постійної трансформації, його функції, характеристики та форми постійно змінюються. Не викликає сумніву, що на теперішньому етапі розвиток агробізнесу потребує докорінних соціально-економічних і техніко-організаційних перетворень з розширенням контрактних та інтеграційних зв'язків, ефективним державним регулюванням для повнішого врахування факторів виробництва й збуту. Проаналізовано та досліджено державне управління у сучасній реновації аграрного виробництва. Виявлено та обгрунтовано особливості аграрного бізнесу України.

The development of agribusiness in Ukraine is in the process of constant transformation, its functions, characteristics and forms are constantly changing. There is no doubt that at this stage the development of agribusiness requires radical socio-economic and techno-organizational transformations with the expansion of contractual and integration ties, effective state regulation in order to more fully take into account the factors of production and marketing. The state administration in the modern renovation of agrarian production has been privatized and investigated. The features of the agrarian business of Ukraine have been identified and grounded.

Ключові слова: державне управління, реновації, аграрне виробництво, економіка підприємства, ринкова економіка.

Key words: public administration, renovation, agrarian production, enterprise economics, market economy.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Демократична правова держава як всезагальна форма суспільної організації покликана виконувати дві комплексні функції: національну й соціально-економіч-

ну. Перша полягає в забезпеченні необхідних і достатніх умов для самозбереження етнічної спільності, історичною батьківщиною якої є ця країна, духовного розвитку народу, що створив цю державу, у притаманних лише

йому національно-культурних формах. Друга має забезпечувати всю різноманітність матеріальних умов життя її громадян, зокрема соціально-демографічних, екологічних й науково-технічних.

Найактуальнішими з згаданих функцій є власне економічні проблеми. Особливо гостро вони постали перед Україною сьогодні, що зумовлено розбалансованістю міжгалузевих пропорцій й затяжною кризою практично всіх галузей національного господарства. Болісний хід економічної реформи, грубі помилки в здійсненні стратегії (звільнення цін за відсутності конкуренції монополюючих організованих товаровиробників) затягують розвиток цивілізованого ринку, що небезпечно для самого існування держави. У цьому ж напрямі діють і помилки організаційно-структурного порядку, які є наслідком хибних допусків у методології проведення реформ.

Проте навіть за умови дії ринкових регуляторів держава мусить мати певні важелі організаційного регулювання виробничо-економічних процесів.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

Процеси соціально-економічного розвитку аграрної сфери розкрито в наукових працях Андрійчука В.Г., Маліка М.Й., Саблука П.Т., Пасхавера Б.Й., Гришовою І.Ю., Наумова О.Б., Шестаковської Т.Л., Шабатури Т.С., Галицького О.М., Дяченка О.П., Гнатєвої Т.М., Стоянової-Коваль С.С., Митяй О.В. [1—10].

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Проаналізувати та дослідити державне управління у сучасній реновації аграрного виробництва.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Світовий досвід цивілізованої ринкової економіки переконливо доводить про необхідність державного регулювання економічних процесів. Це потрібно, поперше, для пом'якшення дестабілізуючого впливу розбалансованості економічного розвитку в галузевому, міжгалузевому, міжсферальному й міжрегіональному аспектах, особливо на етапі трансформації ринку та стабілізації ринкових регуляторів й, по-друге, для надання ринковій економіці соціально орієнтованого характеру.

Існує й третя причина, яка диктує необхідність державного втручання в хід економічних процесів у деяких галузях, що визначають життєздатність держави. Це галузі агропромислового, енергетичного та оборонного комплексів, а також і транспорту.

Звичайно, мова не йде про використання адміністративних (організаційно-розпорядчих) методів. На нашу думку, механізм організаційного регулювання держави може бути достатньо дієвим і результативним. Він покликаний встановлювати необхідні пропорції в структурі виробництва й забезпечити раціоналізацію міжгалузевих й внутрішньогалузевих виробничо-економічних зв'язків, виходячи з першочергових завдань життєзабезпечення країни, подолання кризових явищ і створення передумов для побудови високоефективної й соціально орієнтованої ринкової економіки.

Здійснюючи реформування управлінських систем, необхідно виходити з того, що агропромислове виробництво є об'єктивною реальністю, яка проявляється у виробничо-технологічній та господарсько-економічній взаємозалежності аграрного виробництва та інших сировинно-продовольчих галузей, сфер агросервісу й переробки. З точки зору суспільних інтересів, виразником яких є держава в особі органів влади й управління, АПВ України є стратегічно важливим сектором економіки, головним завданням якого на сучасному стані є гарантування стійкого продовольчого самозабезпечення та збільшення експорту.

Враховуючи ці обставини, державне регулювання АПВ має здійснюватися системою вертикально й горизонтально субординованих органів, що є важливою частиною економічної функції держави. Не применшуючи значення інших аспектів реформування управлінських систем (наприклад, кадрового), обмежимо розглядом функціонального апарату державного регулювання й вимогами до формування його організаційних структур. Під функціональним апаратом у даному контексті розуміється упорядкований певним чином набір управлінських функцій, цілей і завдань, які становлять суть і зміст управлінської системи.

Функціональний апарат на всіх рівнях державного регулювання повинний бути сформованим і законодавчо закріпленим так, щоб в жодному разі не заважати розвитку господарських процесів, якщо вони не суперечать інтересам суспільства.

Сфера державного регулювання націлюється на реалізацію трьох укрупнених функціональних груп:

— організація і сприяння інноваційному розвитку, включаючи й забезпечення відповідної кваліфікації працівників кожної галузі: професійна й вища освіта, перепідготовка, НТІ тощо (так звана науково-технічна функція);

— планово-економічне регулювання темпів і пропорцій розвитку галузі й національно-господарських комплексів виключно методами економічного впливу: державних субсидій, пільг в оподаткуванні, рекомендацій, особливо — допомога в питаннях маркетингу, закупівля певних видів продукції для державних і страхових фондів за гарантованими цінами, квотування виробництва окремих видів продукції, вжиття в разі необхідності протекційних заходів для захисту внутрішнього ринку;

— державний контроль і нагляд за дотриманням товаровиробниками вимог і правил діючого законодавства, що стосуються виробництва у відповідних галузях національного господарства, включаючи природокористування, природозахист, трудові відносини, відносини товаровиробників із бюджетом, дотримання договірної дисципліни, обмеження й скеровування горизонтальної й вертикальної інтеграції, контроль за якістю споживчих товарів тощо.

Пріоритетними в умовах поступового розгортання ринкових відносин стають управлінські дії організаційного, рекомендаційного й частково гарантійно забезпечуючого характеру.

До функціонального апарату державного регулювання аграрним сектором економіки, враховуючи його особливості, є потреба віднести й функціональну групу сприяння соціальному розвитку сільських поселень.

Особливе місце в структурі економічної функції держави має підтримка та організаційне забезпечення розвитку підприємництва. Підприємництво як економічна діяльність організована на основі приватної власності й спрямована на одержання прибутку, а в умовах визначальної дії ринкових регуляторів виробництва є необхідним і найважливішим соціальним спонукальним рушієм економічного розвитку.

Розвиток підприємництва може відбуватися спонтанно, без активної участі держави. Для цього досить лише усунути прямі адміністративні завади й перешкоди на його шляху. Проте цей процес, як показує світовий та вітчизняний досвід, є тривалим і дуже болісним для суспільства. Держава покликана спрямовувати процес розвитку агробізнесу в цивілізованих формах.

Отже, особливе місце у реновації агропромислового виробництва належить розвитку такого складного й багатопланового явища, як бізнес, який можна тлумачити як справу, заняття, підприємницьку чи комерційну діяльність, що дають прибуток і найчастіше пов'язані з ризиком. До того ж діяльність можна називати бізнесом за умов, коли видобувають продукцію в сирому вигляді, виробляють або дістають її більше, ніж потрібно для власного споживання, а тому вдаються до обміну й продаж її надлишків.

Економічна наука розробляє категорію "бізнес" із залученням власних критеріїв та врахуванням реальної практики ринкових відносин в економіці країни. Для вітчизняної науки поняття бізнесу є відносно новим і цим можна пояснити нечіткість формулювання його характеристик. Розпливчате тлумачення вихідних позицій призводить до поверхового аналізу його ролі та місця в економіці держави, деякого зниження функціонування.

На відміну від інших видів бізнесу агробізнес охоплює сукупність людської діяльності в спектрі різноманітних видів праці, який поєднаний з аграрною сферою. У загальному розумінні агробізнес сприймається як процес координації та інтеграції діяльності в сфері виробництва, переробки, торгівлі з метою запобігання різких коливань у цінах, збуті продукції, наданні послуг й одержанні прибутку.

Агробізнес характеризується низкою особливостей:

- великою кількістю тих, хто бере участь: від основних аграрних виробників до експортерів готової продукції. Це посередники, оптові продавці, працівники переробних галузей, організацій, що займаються зберіганням продукції, упаковуванням, складуванням, транспортуванням, фінансуванням, працівники харчової промисловості та багато інших;

- розміщенням промислових підприємств, особливо галузей переробки, харчової промисловості, агротехсервісного обслуговування неподалік від сировинної бази;

- великою різноманітністю у розмірах підприємств — від одноосібних або однородинних ферм до великих аграрних підприємств, агрохолдингів, агропромислових фірм тощо;

- наявністю традиційної філософії життя, завдяки якій агробізнес вважається консервативнішим порівняно з іншими видами діяльності;

- наявністю тенденції щодо родинного ведення діяльності. Організаційні формування агробізнесу створюються переважно в невеликих містах і селищах, де переважно проживає сільське населення та де міжособисті відносини відіграють істотну роль;

- переважна більшість видів агробізнесу має сезонний характер і великою мірою залежить від природно-кліматичних умов.

Поняття "агробізнес" вперше було застосоване в 1957 р. у США Дж. Х. Девісом. Їм же було розкрито і його суть. За Дж. Х. Девісом, агробізнес — це сума всіх операцій з виробництва й розподілу послуг у галузі постачання аграрного виробництва, виробничих операцій на фермах, зберігання, переробки та розподілу сільськогосподарської сировини й предметів споживання, створених з неї. Слід зазначити, що дане визначення більшою мірою характеризує організаційну суть переважно агропромислових об'єднань та підприємств, ніж усього агробізнесу в цілому. Отже, термін "агробізнес", який використовується в економічній літературі, охоплює майже всю сукупність явищ і процесів, що характеризують поняття "агропромислове виробництво". Агробізнес — це не лише сучасна форма організації аграрного виробництва, а й складна соціально-економічна категорія, визначаючи яку не слід обмежуватися аналізом лише принципів комплексності тих чи інших динамічних властивостей даного процесу, пов'язаних із сучасним, відносно вищим рівнем розвитку продуктивних сил та набором інших факторів, що зумовлюють розвиток даного виду діяльності. На процес формування агробізнесу великий вплив мають виробничі відносини, які визначають характер суспільно-економічної системи, адже без урахування соціально-економічної сторони справи будь-яке визначення його суті є неповним.

Оскільки розвиток агробізнесу в Україні перебуває в процесі постійної трансформації, його функції, характеристики та форми постійно змінюються. Не викликає сумніву, що на цьому етапі розвитку агробізнесу потребує докорінних соціально-економічних і техніко-організаційних перетворень з розширенням контрактних та інтеграційних зв'язків, ефективним державним регулюванням для повнішого врахування факторів виробництва й збуту.

Агробізнес охоплює велику кількість конкретних галузей економіки, певним чином пов'язаних із виробництвом і реалізацією продукції. При відповідному розміщенні галузі являють послідовний цикл технологічних процесів, у яких кінцевий продукт однієї галузі є вихідним предметом або засобом виробництва для іншої. Сфери, що надають різноманітні послуги, також входять до агробізнесу, оскільки забезпечують умови щодо його нормального функціонування.

З економічної точки зору, найбільш характерним для аналізу вважається групування видів діяльності

агробізнесу та відповідний розподіл за ознаками, прийнятими для розподілу на основні види діяльності та спеціальні. До основних видів діяльності можна віднести:

— агробізнес у сфері виробництва, метою якого є виробництво сільськогосподарської продукції й сировини;

— агробізнес у сфері переробки, метою якого є придбання сировини та переробка її до готової продукції;

— комерційний агробізнес, діяльність якого пов'язана з придбанням готової продукції та реалізацією її споживачам.

До спеціальних видів діяльності можна віднести бізнес у сфері послуг та фінансовий бізнес.

Кожен з основних й спеціальних видів може бути деталізований на підвиди, які з вищою точністю характеризують їх значення й роль у загальному процесі виробництва, переробки та реалізації. На практиці всі види діяльності взаємопов'язані настільки тісно, що подібний поділ на окремі підвиди можна вважати умовним. Вони є частинами цілого, які в процесі взаємодії можуть стикатися або повністю поєднуватися, а інколи й виходити за межі агробізнесу в інші сфери діяльності економіки. Абсолютної відокремленості не відбувається, хоча відносна відокремленість агробізнесу в міру інноваційного розвитку стає стійкою.

Центральною ланкою агробізнесу має бути сільське господарство, інтеграція якого ґрунтується на агропромисловому виробництві, а ефективність діяльності здійснює значний вплив на кінцеві результати усього бізнесу.

Бізнес у сфері переробки пов'язаний з галузями легкої й харчової промисловості, що здійснюють первинну та вторинну переробку аграрної продукції, а також виробляють продукти харчування. До комерційного агробізнесу можна віднести оптову й роздрібну торгівлю, громадське харчування.

Бізнес у сфері послуг поєднує такі види діяльності: виробництво сільськогосподарських машин й устаткування, технічне й агрохімічне обслуговування, забезпечення енергоносіями, комбікормами та добривами, наукову сферу, будівельні й ремонтні послуги, будівництво доріг тощо.

Фінансовий бізнес, як правило, охоплює банківську, інноваційну, страхову, рекламну сфери діяльності.

З точки зору організаційних форм агробізнес може бути малим, середнім та великим.

Малий агробізнес охоплює галузі, у яких немає фондо-, науко- і енергомісткого технологічного процесу, а успіх вирішальною мірою залежить від високоспеціальної та індивідуальної праці, збереження зональних особливостей та традицій і досягнення високих кінцевих результатів, не пов'язаних із зростанням кількості працюючих. Його характеристики є такими: незалежне управління, приватний капітал, локальна сфера діяльності, порівняно невеликий обсяг діяльності. Типовими представниками малого бізнесу є фермерські господарства.

З формуванням ринкових відносин інтерес до малого бізнесу помітно зріс. Причин такого збільшен-

ня декілька. По-перше, розвиток науки зумовив зміни в техніці, намітилися тенденції до її зменшення. По-друге, розвиток комп'ютерних технологій та сучасні інфрасистеми істотно змінили можливості індивідуальної праці, а досвід господарювання фермерів у інших країнах свідчить про стійкість та життєвість індивідуальних й сімейних ферм. Аналіз змістовних сторін праці сучасного фермера свідчить про переваги над чисто агрозоотехнічною діяльністю функцій управління, маркетингу, ведення бізнесу, що в поєднанні з феноменом підприємливості дає змогу одержувати високі результати господарювання.

Малий бізнес надає ринковій економіці потрібної гнучкості, робить істотний внесок у формування конкурентного середовища, надає додаткові робочі місця, пом'якшуючи тим самим соціальну напруженість.

Середній агробізнес охоплює ті галузі, у яких є відпрацьовані технології, що ґрунтуються на дрібногруповій формі організації праці, тобто технологічний ланцюг замикається при наявності 10—15 працюючих. При цьому ключовою ланкою є поєднання людей, що мають різну кваліфікацію або професію, за принципом синергізму (взаємного доповнення). Типовими представниками середнього агробізнесу можна вважати малі підприємства різних форм власності.

Мале підприємство вважається юридичною особою, яка має відокремлену частку власності та самостійний баланс, може здійснювати декілька видів діяльності, має більш сприятливі умови оподаткування, кредитування тощо. Малі підприємства можуть функціонувати як самостійно, так і входити до складу великих підприємств.

Великий агробізнес характерний для аграрних підприємств різних форм власності та їх об'єднань, що здійснюють аграрне виробництво на промисловій основі, на засадах акціонування, паювання, лізингу, за умови, що він не може бути зменшений у розмірах у зв'язку із замкнутим технологічним процесом, що ґрунтується на цеховому поділі праці, наявністю власного допоміжного та обслуговуючого виробництва. Критерієм переваги цього виду має бути національно-господарський результат, висока ефективність виробництва, раціональна та ефективна структура управління.

Наведений поділ на організаційні форми можна вважати умовним. Як свідчить досвід, розвиток та функціонування агробізнесу є неможливим без тісного поєднання дрібних, середніх та великих форм господарювання. Пропорції та стосунки між ними мають складатися в процесі вільної реалізації економічних інтересів суб'єктів, що ведуть господарство, колективів, сільських територій та держави. Такі пропорції мають бути гнучкими залежно від конкретних умов та не повинні встановлюватися зверху, а бути спрямовані на ефективне функціонування агробізнесу в цілому.

ВИСНОВКИ

При розробці стратегії розвитку агробізнесу в Україні потрібно враховувати досвід розвинутих країн, про-

те не слід забувати, що сліпе копіювання не принесе бажаного успіху без урахування особливостей розвитку вітчизняного АПВ, регіональних особливостей, традицій — передусім психології працюючих. На відміну від наших умов, наприклад, агробізнес у США розвивався протягом тривалого часу в умовах ринкової економіки, яка в нас сформувалася лише нещодавно. Такою обставиною й викликана потреба розробки та реалізації концепції розвитку агробізнесу, що дасть змогу вирішити комплекс першочергових завдань, поживає економічну діяльність та сприятиме розвитку аграрного виробництва.

Література:

1. Стоянова-Коваль С.С. Механізм державно-приватного партнерства як інструмент стабілізації інвестиційного процесу / О.Б. Наумов, С.С. Стоянова-Коваль // Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України. 2016. — № 6. — С. 98—105.
2. Наумов О.Б. Інституційні детермінанти й стратегічні напрями економічного розвитку національного господарства / І.Б. Жилияєв, О.Б. Наумов, Л.М. Наумова // Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України. — 2016. — № 5. — С. 89—95.
3. Наумов О.Б. Стратегічні вектори державного регулювання агропромислового виробництва: інструменти та методи консолідації ресурсів розвитку О.Б. Наумов, Л.М. Наумова // Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України. 2017. — № 4. — С. 93—100.
4. Гнат'єва Т.М. Вплив соціальної відповідальності бізнесу на конкурентоздатність підприємств аграрного сектору / Т.М. Гнат'єва, О.В. Ніколюк // Вісник Чернігівського державного технологічного університету. — Чернігів. — 2014. — № 4 (76). — С. 151—158.
8. Митяй О.В. Державне регулювання розвитку агроформувань в Україні / О.В. Митяй, О.М. Галицький, О.В. Ніколюк // Вісник Сумського національного аграрного університету. Серія: Економіка і менеджмент. — 2017. — Вип. 4. — С. 20—25. — Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vsna_ekon_2017_4_5
9. Лагодієнко Н.В., Ніколюк О.В., Давидюк О.О. Фінансово-економічний механізм управління ризиками підприємств аграрної сфери // Вісник Сумського національного аграрного університету. Сер. "Економіка та менеджмент". — № 12 (66). — 2015 — С. 25—28.
10. Gryshova I. Yu., Shestakovska T. L. The Economic Measurement of Convergence of Institutional Impact on the Sustainability of Development of Domestic Enterprises / I. Yu. Gryshova, T. L. Shestakovska // Scientific notes of the Institute of Legislation of the Verkhovna Rada of Ukraine. — 2017. — №5. — P. 61—66.
11. Gryshova I. Yu., Shestakovska T. L. The asymmetry of the resource configuration and its destructive impact on the capitalization of agribusiness / I. Ju. Gryshova, T. L. Shestakovska // The Scientific Papers of the Legislation Institute of the Verkhovna Rada of Ukraine. — 2017. — № 2. — P. 128—133.
12. Nikoliuk O., Gryshova I., Shestakovska T. The organic production in the context of improving the ecological safety of production of the food industry / O. Nikoliuk, I. Gryshova, T. Shestakovska // Food Science

and Technology. — 2017. — Vol. 11, № 4. — P. 103—111 (DOI: <http://dx.doi.org/10.15673/fst.v11i4.736>)

13. Галицький О.М. Теоретико-методологічні концепти розвитку механізму державного регулювання аграрного виробництва в Україні: монографія. — ТОВ "Домінант", 2017. — 312 с.

References:

1. Stoyanova-Koval, S.S. (2016), "The mechanism of public-private partnership as an instrument for stabilizing the investment process", *Naukovi zapysky Instytutu zakonodavstva Verkhovnoi Rady Ukrainy*, vol. 6, pp. 98—105.
2. Naumov, O.B. (2016), "Institutional determinants and strategic directions of economic development of the national economy", *Naukovi zapysky Instytutu zakonodavstva Verkhovnoi Rady Ukrainy*, vol. 5, pp. 89—95.
3. Naumov, O.B. (2017), "Strategic vectors of state regulation of agro-industrial production: tools and methods of consolidation of development resources", *Naukovi zapysky Instytutu zakonodavstva Verkhovnoi Rady Ukrainy*, vol. 4, pp. 93—100.
4. Gnatieva, T.M. (2014), "The Impact of Corporate Social Responsibility on the Competitiveness of Agrarian Enterprises", *Visnyk Chernihiv's'koho derzhavnoho tekhnolohichnoho universytetu*, vol. 4 (76), pp. 151—158.
5. Mityay, O.V. (2017), "State regulation of the development of agroformations in Ukraine", *Visnyk Sums'koho natsional'noho ahrarnoho universytetu. Seriiia : Ekonomika i menedzhment*, vol. 4, pp. 20-25, available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vsna_ekon_2017_4_5 (Accessed 20 May 2018).
6. Lagodienko, N.V. Nikoluk, O.V. and Davidov, O.O. (2015), "Financial-economic mechanism of risk management of agrarian enterprises", *Visnyk Sums'koho natsional'noho ahrarnoho universytetu seriiia "Ekonomika ta menedzhment"*, vol. 12 (66), pp. 25—28.
7. Gryshova, I.Yu. and Shestakovska, T.L. (2017), "The Economical Measurement of Convergence of Institutional Impact on Sustainability of Development of Domestic Enterprises", *Scientific notes of the Institute of Legislation of the Verkhovna Rada of Ukraine*, vol. 5, pp. 61—66.
8. Gryshova, I.Yu. and Shestakovska, T.L. (2017), "The asymmetry of the resource configuration and its destructive impact on the capitalization of agribusiness", *The Scientific Papers of the Legislation Institute of the Verkhovna Rada of Ukraine*, vol. 2, pp. 128—133.
9. Nikoliuk, O. Gryshova, I. and Shestakovskaya, T. (2017), "The original article in the thesis of the second part of the research on the safety of the production of the industry", *Food Science and Technology*, vol. 11, no. 4, pp. 103-111, available at: <http://dx.doi.org/10.15673/fst.v11i4.736> (Accessed 20 May 2018).
10. Halyts'kyj, O.M. (2017), *Teoretyko-metodolohichni kontsepty rozvytku mekhanizmu derzhavnoho rehuliuвання ahrarnoho vyrobnytstva v Ukraini [Theoretical and methodological concepts of the development of the mechanism of state regulation of agrarian production in Ukraine]*, LLC "Dominant", Chernihiv, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 15.04.2018 р.